

І. П. Устинова,
кандидат юридичних наук, доцент

С. Б. Кузьмович,
студентка магістратури

ПРАВОВІ ЗАСАДИ РЕГУЛЮВАННЯ СПАДКУВАННЯ ЧАСТКИ У СТАТУТНОМУ КАПІТАЛІ ТОВАРИСТВ З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ В УКРАЇНІ

Національний авіаційний університет
проспект Космонавта Комарова, 1, 03680, Київ, Україна
E-mail: kafedra92@ukr.net

Мета: у статті розглянуто особливості спадкування частки у статутному фонді ТОВ, і механізму державного регулювання цього питання. **Методи дослідження:** проаналізовано та визначено правовий механізм спадкування частки статутного фонду ТОВ. **Результати:** досліджено механізм правового регулювання спадкування статутного фонду ТОВ. Робиться висновок про достатність існуючого правового регулювання та пропозиції по їх покращенню. **Обговорення:** питання національного законодавства щодо ефективності створеного механізму спадкування статутного фонду ТОВ.

Ключові слова: товариство з обмеженою відповідальністю, учасник, частка, спадкування.

Постановка проблеми та її актуальність.

Зрушення в економічній сфері зумовили широкую участь суб'єктів цивільного права у господарських товариствах, зокрема і в товариствах з обмеженою відповідальністю (далі – ТОВ). Статус учасника товариства тягне виникнення у фізичних та юридичних осіб певних майнових прав, а значить є таким, що потребує регулювання питання правового регулювання відносин з переходу цих прав у порядку спадкового правонаступництва.

Аналіз досліджень і публікацій. Питанню, пов'язаному зі спадкуванням частки померлого учасника ТОВ, свою увагу присвячували такі вчені, як В. Васильченко, В. Васильєва, О. Коваль, Р. Лідовець, Н. Міхеєва та багато інших. Однак, незважаючи на ґрунтовні й системні наукові напрацювання, у цій сфері залишається ще багато дискусійного та неоднозначного. Тому виникає нагальна необхідність дослідження проблемних питань, які виникають у спадкоємця померлого учасника для набуття статусу учасника ТОВ.

Метою статті є аналіз правових засад спадкування частки у статутному капіталі в ТОВ.

Виклад основного матеріалу. Корпоративне право варто розглядати як складний сукупний об'єкт цивільних прав, що складаються

із самостійних суб'єктивних прав, які в сукупності являють собою зміст корпоративного права. Серед них є права немайнового характеру (їх ще називають «організаційні права учасника») та майнові права. Саме наявність майнових прав дає змогу ввести корпоративне право до цивільного обороту як самостійний об'єкт. Майновий компонент робить корпоративне право вартісним, що привертає увагу учасників ринку. Відповідно до положень ч. 1 ст. 100 ЦК право участі в товаристві належить до категорії особистих немайнових прав. Частиною 1 ст. 1219 ЦК передбачено, що до складу спадщини не входять права та обов'язки, які нерозривно пов'язані з особою спадкодавця, зокрема: 1) особисті немайнові права; 2) право на участь у товариствах та право членства в об'єднаннях громадян, якщо інше не встановлено законом або їх установчими документами. Разом з тим ч. 5 ст. 147 ЦК, яка стосується господарських товариств, визначає: частка в статутному капіталі ТОВ переходить до спадкоємця фізичної особи або правонаступника юридичної особи — учасника товариства, якщо статутом не передбачено, що такий перехід допускається лише за згодою інших його учасників. Проте автори вважають, що ст. 55 Закону «Про господарські товариства» містить протилежну норму, яка передбачає для спадкоємця тільки пе-

реважне право вступу до товариства. При відмові від цього або неприйнятті правонаступника до товариства йому видається в грошовій або натуральній формі частка в майні, яка належала спадкодавцю. Автори переконані, що має місце колізія норм права. Відповідно до листа Міністерства юстиції «Щодо практики застосування норм права у випадку колізії» від 26.12.2008 № 758-0-2-08-19 у разі існування неузгодженості між нормами, виданими одним і тим самим нормотворчим органом, застосовується акт, виданий пізніше, навіть якщо прийнятий раніше акт не втратив своєї чинності. Така неузгодженість може виникнути внаслідок того, що прийняття нової норми не завжди супроводжується скасуванням «застарілих» норм з одного й того ж питання». Отже, за загальним правилом, колізію слід усунути шляхом використання акта, виданого пізніше, — нової редакції ЦК. А ст. 147 ЦК містить лише один виняток для автоматичного переходу частки до спадкоємця — обмеження для цього в статуті товариства. Разом з тим відповідно до ч. 5 ст. 89 ЦК зміни до установчих документів юридичної особи набирають чинності для третіх осіб з дня їх державної реєстрації, а у випадках, установлених законом, — з моменту повідомлення органу, що здійснює державну реєстрацію, про такі зміни.

Юридичний факт смерті учасника ТОВ спричиняє зміну складу учасників такого товариства, що вимагає внесення відповідних змін до установчих документів. Отже, вступ спадкоємця до складу учасників товариства має бути затверджений загальними зборами. У п. 4.7 постанови пленуму Вищого господарського суду (далі – ВГС) «Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних відносин» від 25.02.2016 № 4 визначено: за змістом ст. ст. 130, 147 і 166 ЦК та ст. ст. 55 і 69 закону «Про господарські товариства», у разі смерті (ліквідації) учасника ТОВ спадкоємцем (правонаступником) спадкується не право на участь, а право на частку в статутному (складеному) капіталі. Наприклад, у постанові від 22.11.2016 (справа № 911/1262/16) ВГС зазначив, що після набуття частки в статутному капіталі в спадкоємців (правонаступників) виникає переважне право вступу до цього товариства, передбачене ст. 55 закону «Про господарські товариства», проте в цьому разі не йдеться про автоматичне набуття

ними права участі в товаристві; прийняття рішення про вступ спадкоємця (правонаступника) до складу учасників ТОВ належить до компетенції загальних зборів. Отже, тільки після прийняття вищим органом ТОВ позитивного рішення спадкоємець (правонаступник) може стати учасником відповідного товариства. У свою чергу товариство може відмовитися від прийняття спадкоємця (правонаступника) до складу учасників. Чинне законодавство не обмежує ТОВ у такому праві. Автори переконані, що на практиці непоодинокими є випадки, коли учасник товариства, який помер, мав частку в статутному капіталі товариства меншу, ніж 50%. Отже, спадкоємець самостійно не може провести загальні збори, які будуть повноважними. Відповідно до п.2.30 постанови пленуму ВГС до вирішення питання про вступ (прийняття) спадкоємців (правонаступників) померлого (ліквідованого) учасника правомочність загальних зборів визначається без урахування частки, яка належала померлому (ліквідованому) учаснику. Отже, під час установлення правомочності загальних зборів слід урахувати голоси інших учасників, які без голосів, що припадають на частку померлого (ліквідованого) учасника, становлять у сукупності 100% голосів. За такого підходу учасник, який володіє мінімальною часткою в статутному фонді, має право провести загальні збори самостійно та відмовити в прийнятті до ТОВ спадкоємця померлого учасника, що порушує права останнього. Автори дослідили, що суди та правники додержуються двох позицій стосовно правомочності на управління в ТОВ. Перша полягає в тому, що спадкоємець отримує лише право на частку в товаристві, а не право участі в управлінні його господарською діяльністю. Адже прийняття спадкоємця до складу учасників ТОВ вимагає проведення загальних зборів та ухвалення відповідного рішення про його включення до кола учасників товариства. Друга позиція — спадкоємець спадкує не тільки право на частку, а й автоматично вступає до складу учасників ТОВ, якщо статут не містить застережень із цього приводу. У такому випадку право на участь в управлінні товариством та на частку в статутному капіталі підтверджується документами, що посвідчують право на спадщину [1]. Автори звертаються до норм законодавства із цього питання. Так, згідно із ч. 3 ст. 167 Господарського кодексу корпоративними є відносини, «що виникають, змінюються та припиняються щодо корпоративних прав. Права учасника визначені ст. 10 закону «Про госпо-

дарські товариства», ст. 116 Цивільного кодексу, ст. 88 ГК. Отже, особа, яка володіє часткою в статутному фонді, наділяється правомочністю на участь в управлінні справами товариства, оскільки майнова частка є невід'ємною частиною корпоративних прав. Однак прийняття рішення щодо вступу спадкоємця значної частки відсотків «законним шляхом» є неможливим. Це пов'язано із встановленими законом вимогами щодо кворуму при прийнятті рішення та можливими наслідками прийняття рішення за його відсутності у вигляді визнання такого рішення недійсним. Так, відповідно до частини 1 статті 60 Закону України «Про господарські товариства» загальні збори учасників вважаються повноважними, якщо на них присутні учасники (представники учасників), що володіють у сукупності більш як 60 відсотками голосів. Будь-яких виключень щодо зменшення кворуму при прийнятті рішення про вступ спадкоємця учасника господарського товариства до цього товариства вказана та інші норми Закону України «Про господарські товариства» не містить. Оскільки спадкоємець померлого учасника товариства набуває статусу «нового» учасника лише з моменту прийняття рішення про вступ загальними зборами товариства, то до та під час прийняття такого рішення його присутність на загальних зборах не може впливати на визначення правомочності загальних зборів. Разом з тим відсутні підстави для неврахування частки померлого учасника при визначенні правомочності загальних зборів, оскільки чинне законодавство не передбачає зміни розмірів часток учасників товариства з обмеженою відповідальністю у разі смерті одного із них [3].

Автори вважають, що такої правової позиції дотримується Вищий господарський суд України у вищеназваних рекомендаціях від 28 грудня 2007 року № 04-5/14, зазначаючи, що «у разі смерті фізичної особи – учасника товариства з обмеженою відповідальністю розміри статутного капіталу товариства та часток його учасників не змінюються. Тому у визначенні правомочності загальних зборів учасників у суду відсутні підстави не враховувати частку померлого учасника. Господарським судам необхідно враховувати, що голоси, які припадають на частку померлого або реорганізованого учасника, не беруть участі у голосуванні з питання про вступ спадкоємця або правонаступника до товариства. Відповідно, ці голоси

не враховуються у визначенні правомочності загальних зборів для прийняття рішення про вступ спадкоємця або правонаступника учасника товариства до цього товариства». Водночас інший правовий підхід викладено у листі Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва від 19 грудня 2002 року № 4-42-344/6786, відповідно до якого кворум загальних зборів учасників доцільно визначати за аналогією вимог, встановлених статтею 53 Закону України «Про господарські товариства» стосовно частки, придбаної самим товариством, тобто голосування і визначення кворуму у вищому органі товариства провадяться без урахування частки, що належить померлому учаснику. Вказана позиція Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва могла б вирішити наявну «проблему кворуму», однак не узгоджується з чинним законодавством України, яким не передбачено випадків неврахування часток померлих учасників при визначенні правомочності загальних зборів. Варто зазначити, що чинне законодавство не містить заборони стосовно спадкування неоплаченої частки. Так, відповідно до ч. 3 ст. 144 ЦК України до моменту державної реєстрації товариства з обмеженою відповідальністю його учасники повинні сплатити не менше ніж 50% суми своїх вкладів. Частина статутного капіталу, що залишилася несплаченою, підлягає сплаті протягом першого року діяльності товариства. Цілком можливий варіант, коли безпосередньо після державної реєстрації ТОВ та внесення вкладу у розмірі 50 % від передбачуваного учасник товариства помирає. У такому разі спадкоємці померлого учасника мають право претендувати на всю частку, а не на лише її оплачену частину. З цього приводу В. Кравчук зауважує [14]: до цих відносин необхідно застосувати норму ст. 1282 ЦК України, яка регулює правовідносини звернення кредитора спадкодавця до спадкоємців стосовно задоволення їх вимог. Однак стосовно цього можуть бути суттєві застереження. Так, відповідно до норми ч. 1 ст. 1282 ЦК України спадкоємці зобов'язані задовольнити вимоги кредитора повністю, але в межах вартості майна, одержаного в спадщину. Кожен із спадкоємців зобов'язаний задовольнити вимоги кредитора особисто, у розмірі, який відповідає його частці у спадщині. Необхідно зазначити, що частка у статутному капіталі ТОВ може перейти лише до одного з спадкоємців, а решта успадкують інше майно. У такому разі окрім неоплаченої частки спадкоємець нічого ін-

шого не спадкує. Відповідно, і задовольнити вимогу кредитора (сплатити неоплачену частку) він законодавчо зобов'язаний за рахунок цієї ж неоплаченої частки. Така конструкція видається вкрай невдалою, а застосування цієї норми – малоефективною. Крім того, якщо керуватися цією правовою конструкцією, то з необхідністю маємо також застосувати й норму ч. 4 ст. 1281 ЦК України, відповідно до якої кредитор спадкодавця, який не пред'явив вимоги до спадкоємців, що прийняли спадщину, у строки, встановлені частинами другою (шість місяців) і третьою цієї статті (один рік), позбавляються права вимоги. Разом з тим, стосовно часток у статутному капіталі ТОВ, важко уявити застосування цього правила. Так, у разі набуття статусу учасника ТОВ спадкоємець померлого учасника стає зобов'язаним перед товариством щодо оплати не до кінця оплаченої частки. Джерело оплати неоплаченої частки інше, аніж предмет спадщини (неоплачена частка). Крім того, у товариства відсутній обов'язок додатково нагадувати учаснику, що його частка є неоплаченою. Враховуючи це, доволі спірним видаються твердження В. Кравчука про доцільність застосування норми ст. 1282 ЦК України до випадку спадкування неоплаченої частки у статутному капіталі ТОВ.

Висновки. Підсумовуючи вищенаведене, можна зробити висновки, що перехід частки у статутному капіталі товариства до спадкоємця автоматично не призводить до набуття ним статусу учасника цього товариства, оскільки можливість вступу спадкоємця учасника до товариства залежить від волі самого спадкоємця та рішення загальних зборів товариства. Така «залежність» може мати наслідком неможливість вступу до товариства спадкоємця померлого учасника внаслідок відсутності в решти учасників товариства часток у розмірі більше 60%, необхідних для правомочності загальних зборів. Найкращим варіантом, який би задовольнив кожному зі сторін (ТОВ, спадкоємець) буде визнання за спадкоємцем у формі загального правила прав учасника товариства. Товариству також надається можливість відступати від цього правила та встановлювати процедуру набуття статусу учасника за згодою загальних зборів. Проте, ці диспозитивні норми у жодному випадку не повинні стосуватися ситуації, коли спадкодавцю належало більше 40% голосів, за

відсутності яких самостійно просто неможливо скликати загальні збори товариства іншими учасниками, що перетворює його на «фактично недієздатного» суб'єкта цивільного обороту.

Література

1. Коваль О. Доля частки не прийнятого в ТОВ спадкоємця (правонаступника) [Текст] / О. Коваль // Юридичний журнал. – 2009. – № 5. – С. 96–97.

2. Кузьмович С. Б. Теоретичні питання спадкування корпоративних прав / С. Б. Кузьмович // Наукові розвідки з актуальних проблем публічного та приватного права: матер. І Всеукр. наук.-практ. конф., 15 листопада 2017 р., Київ, Україна / Київський університет ім. Б. Грінченка [та ін.] – Київ, 2017. – С. 123-126.

3. Ковальова О. Чи допускає спір про участь у господарському товаристві правонаступництво? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.inyurpolis/Ukr/Kovalyova_st4.htm.

4. Про судову практику у справах про спадкування: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 2008 р. № 7 [Текст] // Вісник Верховного суду України. – 2008. – № 6. – С. 17–24.

5. Про практику розгляду судами корпоративних спорів: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2008 р. № 13 [Текст] // Вісник Верховного суду України. – 2008. – № 11. – С. 15–26.

6. Щодо порядку вступу до складу засновників у разі успадкування часток у статутному капіталі товариства: лист Держпідприємництва від 23 жовтня 2009 р. № 13032 // Бухгалтер. – 2010. – № 1.

References

1. Koval' O. Dolja chastky ne pryjnjatogo v TOV spadkojemcja (pravonastupnyka) [Tekst] / O. Koval' // Jurdychnyj zhurnal. – 2009. – № 5. – S. 96–97.

2. Kuz'movych S. B. Teoretychni pytannja spadkuvannja korporatyvnyh prav / S. B. Kuz'movych // Naukovi rozvidky z aktual'nyh problem publichnogo ta pryvatnogo prava: mater. I Vseukr. nauk.-prakt. konf., 15 lystopada 2017 r., Kyi'v, Ukraї'na / Kyi'vs'kyj univertsytet im. B. Grinchenka [ta in.] – Kyi'v, 2017. – S. 123-126.

3. Koval'ova O. Chy dopuskaje spir pro uchast' u gospodars'komu tovarystvi pravonastupnyctvo? [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: www.inyurpolis/Ukr/Kovalyova_st4.htm.

4. *Pro sudovu praktyku u spravah pro spadkuvannja*: Postanova Plenumu Verhovnogo Sudu Ukrainy vid 30 travnja 2008 r. № 7 [Tekst] // Visnyk Verhovnogo sudu Ukrainy. – 2008. – № 6. – S. 17–24.

5. *Pro praktyku rozgljadu sudamy korporatyvnyh sporiv*: Postanova Plenumu Verhovnogo Sudu Ukrainy vid 24 zhovtnja 2008 r. № 13 [Tekst] //

Visnyk Verhovnogo sudu Ukrainy. – 2008. – № 11. – S. 15–26.

6. *Shhodo porjadku vstupu do skladu zasnovnykiv u razi uspadkuvannja chastok u statutnomu kapitali tovarystva*: lyst Derzhpidpryjemnytva vid 23 zhovtnja 2009 r. № 13032 // Buhgalter. – 2010. – № 1.

И. П. Устинова, С. Б. Кузьмович

**ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ РЕГУЛИРОВАНИЯ НАСЛЕДОВАНИЯ ДОЛИ
В УСТАВНОМ КАПИТАЛЕ ОБЩЕСТВА С ОГРАНИЧЕННОЙ
ОТВЕТСТВЕННОСТЬЮ В УКРАИНЕ**

Национальный авиационный университет
проспект Космонавта Комарова, 1, 03680, Киев, Украина
E-mail: kafedra92@ukr.net

Цель: в статье рассмотрены особенности наследования доли в уставном фонде ООО, и механизма государственного регулирования этого вопроса. **Методы исследования:** проанализированы и определены правовой механизм наследования доли уставного фонда ООО. **Результаты:** исследован механизм правового регулирования наследования уставного фонда ООО. Делается вывод о достаточности и совершенству существующего правового регулирования и предложения по их улучшению. **Обсуждение:** вопросы национального законодательства по эффективности созданного механизма наследования уставного фонда ООО.

Ключевые слова: общество с ограниченной ответственностью, участник, доля, наследование.

I. Ustynova, S. Kuzmovych

**LEGAL BASIS OF REGULATION OF PARTICIPATION IN THE STATUTE CAPITAL OF
LIMITED LIABILITY COMPANIES IN UKRAINE**

National Aviation University
Kosmonavta Komarova Avenue, 1, 03680, Kyiv, Ukraine
E-mail: kafedra92@ukr.net

Purpose: the article deals with the features of the inheritance of a stake in the statutory fund of LLC, and the mechanism of state regulation of this issue. **Methods of research:** the legal mechanism of inheritance of the share of the authorized capital of LLC is analyzed and determined. **Results:** the mechanism of legal regulation of the inheritance of the statutory fund LLC was investigated. A conclusion is drawn about the availability of existing legal regulation and proposals for their improvement. **Discussion:** issues of national legislation on the effectiveness of the created mechanism of inheritance of the authorized capital of LLC.

Keywords: limited liability company, participant, share, inheritance.